

VÍGH ÉVA

Emanuele Tesauro politikus Aesopusa

Az aesopusi tanmesék több ezer éves története a reneszánsz és barokk korban valóban reneszánszát élte: változatos formában, nyelveken, emblémákon vizualizálva gazdagította a retorikai-etikai-ikonológiai célzattal megtámogatott kommunikációt. Jelen tanulmány a 17. századi itáliai művelődés egyik legfontosabb alakja, Emanuele Tesauro kevéssé ismert tanmese gyűjteményét veszi górcső alá: A phrüg Aesopus politikája c. műve a korabeli erkölcsiség és antimachiavellista politikai világkép jellemző látlete. Amikor Tesauro politikai aforizmákra kiélezve átírta a phrüg Aesopus tanmeséit, tudatosan alkalmazta a retorikai funkció morálfilozófiai vetületét, s ennek tanúbizonysága fő műveiben is nyomon követhető, így az ezekkel való összevetés megkerülhetetlen. Tekintve, hogy a tanmesék tekintélyes részében állatok testesítik meg az emberi erényeket és vétkeket, a tanulmány a zooszimbolika jellegzetes morálfilozófiai aspektusaira is figyelmet fordít.¹

Kulcsszavak: Emanuele Tesauro, Aesopus, barokk világkép, állatszimbolika

A 17. század művelődéstörténetében tökéletes kölcsönhatásban élt együtt – gyakran egy s ugyanazon szerző életművében – erkölcsfilozófiai, retorikai, post-machiavellista elmélkedés, tanmeseirodalomhoz való csatlakozás vagy az emblémáskönyvek szimbólumainak tárgyalása. E kérdéskörök mindegyike a korszakot Európa-szerte jellemző eszmei hatásmechanizmusokat eredményezett bármely tudományról vagy műfajról legyen is szó, és a klasszikus műveltség széles körű ismeretét és kellő jártasságot kívánt szerzőtől és olvasótól egyaránt. A barokkra oly jellemző műfajkeveredésben a fent említett műfajok gyakran találkoztak, vegyültek egymást kiegészítve és egymásra épülve. Nem véletlen,

¹ A publikáció elkészítését az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatta.

hogy a 16–17. század fordulóján alkotó értelmiség egy része költő, író, morálfilozófus, retorikai-poétikai értekezések, mesegyűjtemények szerzője, ikonológus és drámaíró volt egy személyben. Európai hírnévvel rendelkező itáliai irodalmárok közül említsük meg példa gyanánt Torquato Tassót, akinek hősi eposzán, pásztorjátékán és több száz versén túl, mintegy kéttucatnyi értekezése között szerepelnek egyebek mellett az *impresa* művészetéről, a retorika és a poétika alapvető kérdéseiről, vagy a morálfilozófiát érintő udvari etikáról szóló művek. Hasonlóan változatos életművel rendelkezik az itáliai barokk kor művelődéstörténetének egyik legmeghatározóbb személyisége, Emanuele Tesauro (1592–1675)² is, akinek tevékenységét szintén e műfajok találkozása jellemezte.

Amikor Tesauro – európai hatástörténetét tekintve is – rendkívül gazdag életművének egy kicsiny szegmensét vesszük górcső alá, nemcsak a téma, jelen esetben az aesopusi mese minden történelmi, társadalmi és eszmei körülményekhez való alkalmazási módjait illusztráljuk, de egyben a szerző más műfajú műveihez való kapcsolódási pontjait is hangsúlyozzuk. A piemonti arisztokrata családból származó prédikátor, retorika tanár, történetíró, drámaíró, morálfilozófus és alkalmi pamflet-szerző hosszú, aktív élete a spanyol és francia hatalmi törekvések között egyensúlyozó Savoyai dinasztia és az – 1634 végén elhagyott – jezsuita rend változatos politikai, udvari, szellemi, irodalmi és morális-hitbéli történéseinek tükré. Kortársai és Torino városa megbecsülésének hála, 1669 és 1674 között még életében megjelentek összes művei, amelyek között a legjelentősebbek az európai hírnévnek örvendő retorikai érte-

² A Tesauroról és fő műveiről szóló tanulmányok, műveinek modern kiadásával egyidejűleg jelzik a szerző és általában a barokk kor alapvető átértékelését és az európai kultúr- és eszmetörténetben játszott szerepét. Lehetetlen itt felsorolni a Tesauro műveivel kapcsolatos, szerteágazó szakirodalmat, hiszen az egyre inkább részletekbe menő kérdések a történelem, az esztétika, a retorika, a színház, az ikonológia, a művészettörténet vagy a szemiotika területét is érintik. Az utóbbi néhány évtized legfontosabb szakirodalmából most csak jelzés-szerűen ld.: DOGLIO (2004), amelyben Tesauro kisebb írásait olvashatjuk a szerzőre vonatkozó – addigi – teljes bibliográfiával. Magyarul olvasható részletek a *Cannocchiale*ből: BÁN (1962:119–140); BITSKEY (2003: 205–218). Részletek a *Filosofia morale*ből in VÍGH (2004a: 381–410). A morálfilozófus Tesauroról magyar nyelven megjelent tanulmányok: VÍGH (2003); VÍGH (2004b: 53–61).

kezése, a *Cannocchiale aristotelico* (Arisztotelészi messzelátó), valamint a barokk morálfilozófia szintén arisztotelészi átiratát jelentő *Filosofia morale* (Erkölcsefilozófia). Hosszú és fordultatos élete során a legkülönfélébb irodalmi és filozófiai témában alkotott. Történetíróként, krónikásként a valós események leírása és hazája, Piemont kiválósága mellett a piemonti uralkodódinasztia nagyságát hangsúlyozta kellő udvari emberi megfontoltsággal. Vallásos és világi témákat érintő panegyricusai is jobbra a Savoyaiak hírnevét dicsőítették. Az emblémás könyvek évszázados sikerén felbuzdulva állította össze ikonológiai érdeklődését tükröző, *Idea delle perfette imprese* (A tökéletes impresák elve) című értekezését, amely egyben a *Cannocchiale* záró fejezetét is alkotja, mint a metaforikus kifejezőerő *par excellence* példája. Tragédiái a 17. századi barokk színház európai sodrába illeszkednek. A levélírásnak – a retorikához és részben a morálfilozófiához is kötődő – művészetéről is értekezett. Tesauro a barokk esztétika és etika vonatkozásában meghatározó művei mellett írt még egy – a fenséges Giuseppe Emanuele di Savoia fejedelemnek ajánlott – tanmese gyűjteményt is, *La politica di Esopo frigio* (A phrüg Aesopus politikája) címmel.

Tesauro tanmese-gyűjteménye, a jelentős kiadóknál megjelenő és azonnal komoly szakmai fogadtatásban részesülő többi művével ellentétben, a kutatások szerint³ 1546-ban, Ivreában, a szerző neve nélkül jelent meg néhány példányban, és csak az utóbbi néhány évtizedben fedezték fel ismét. Amit e kis könyv közzétételéről tudunk, meglehetősen sovány adalék, s a szerző élettörténetéből kikövetkeztethető információ: Tesauro a Savoya-házi Tommaso Francesco kíséretéhez tartozott udvari történetíróként, s az akkoriban II. Fülöp spanyol király szolgálatában tevékeny hadvezér flandriai hadjárata idején vehette feltételezhetően kézbe Jean Baudoin⁴ *Les fables d'Ésope phrygien* (A phrüg Aesopus meséi)

³ Vö. GAROSCI (1972).

⁴ Jean Baudoin (1590k–1650) jelentős fordítóként volt elsősorban ismert, s előszeretettel fordította itáliai szerzők műveit: 1611-ben adta ki franciául Lorenzo Selva regényét, a *La Metamorfosi di un virtuosót* (Egy erényes ember átalakulása); 1627-ben a késő-reneszánsz kori művelődés egyik alapvető mitológiai forrásanyagát, Natale Conti *Mythologiae*-jének francia fordítását lektorálta; 1644-ben tette közzé Cesare Ripa *Iconologia*-ját saját fordításában. Az emblémáskönyvek iránti fokozott érdeklődését igazolja az 1638 és

címmel először 1631-ben megjelent könyvét, és kapott kedvet az erkölcsi üzenetet közvetítő aesopusi mesék politikai tartalmú aforizmákkal bővített értelmezéséhez. Tesauro *A phrüg Aesopus politikája* című műve tehát valójában Baudoin által közzétett mesék szabad feldolgozása,⁵ és szórakoztató, de főleg a politikai nevelést célzó kézikönyvként íródott. S bár Tesauro állatmeséi a mesék sorrendjét illetően Baudoin művét idézik fel, ám *A phrüg Aesopus politikája* merőben más jellegű és indíttatású a fő forráshoz vagy akár a korabeli aesopusi mesefeldolgozásokhoz viszonyítva. Az etikai tanulságokat ugyanis politikai aforizmával helyettesítette be a szerző, míg a francia író több oldalas, hosszás elméleti-morálfilozófiai eszmefuttatásokkal magyarázta a mesék mondanivalóját. Tekintve, hogy a 16–17. századi aesopusi ihletésű mesék tekintélyes része az emblémáskönyvek mintájára képanyaggal ellátva jelent meg, Baudoin is a kor gyakorlatának megfelelően emblémákkal vizualizálta az állatmeséket. S ha figyelembe vesszük, hogy Tesauro fiatal kora óta különös érdeklődést mutatott nemcsak az erkölcsfilozófia kérdései iránt, de az emblémás könyvek, azaz a tökéletes *impresa* témája és metaforizmus is egész életén át foglalkoztatta, csak sajnálhatjuk, hogy a meséihez nem tartoznak illusztrációk. Valószínűleg a mű születése idején dúló háborúk miatt nem volt alkalma illusztrációkkal gazdagítani politikai aforizmáit, jöllehet a *Cannocchiale*ban elméletileg is világosan kifejtette, hogy az emblémák, *nyomtatásban képek és magyarázatok formájában az emberek általános tanítása céljából*⁶ alapvető feladatot töltenek be.

Biztosra vehető ugyanakkor, hogy Tesauro ismerte az *Aesopus moralisatus* valamelyik 15. századi ősnymotványát vagy a gyakori 16. századi Aesopus-kiadások, átírások, fordítások több változatát, amely a művelődés – így az iskolai oktatás – minden szintjén jelen volt, tehát a politikai tanulságok megformálásakor az ötletadó Baudoin művén kívül más forrásokra is támaszkodhatott. Bizonyára számos mű, metszetekkel vagy anélkül, hosszabb-rövidebb morálfilozófiai kiegészítéssel ellátott

1639 között két kötetben publikált, erkölcsfilozófiai és politikai diskurzusokkal ellátott *Recueil d'Emblèmes divers* (Különféle emblémák gyűjteménye).

⁵ Vö. MOMBELLO (1984: 277–289). A francia forrás és Tesauro elemzése: MOMBELLO (1985: 77–87).

⁶ TESAURO (1670a: 694).

változata fellelhető volt Emanuele Tesauro könyvtárában. E helyt nincs lehetőség a reneszánsz és az olasz barokk kor igen gazdag és változatos tanmese-irodalmáról és annak rendeltetéséről részletesen értekezni,⁷ ugyanakkor érdemes emlékeztetni, hogy versben és prózában, emblémákkal vagy anélkül, fordításban vagy szabad átköltésben megjelentetett művek sokasága a szórakoztatás mellett elsősorban tanítási funkciót töltött be, hiszen a tanmese, az apológus prédikációkban, szónoklatokban, hivatalos és magánbeszélgetésekben egyaránt a meggyőzés művészetét gazdagította és díszítette. Tesauro maga is élt az apológus kínálta retorikai művelet kiváltotta hatással, és elméleti műveiben is utalt a tanmese e szerepére, ugyanakkor – a retorikai cél mellett – *A phrüg Aesopus politikájában* a morálfilozófiai komponens dominált, és ezen belül a politikai jellegű interpretáció került előtérbe.

Ami a tanmese, vagy annak alfaja, az apológus jelentőségét illeti, Tesauro mindkét főművében hangsúlyozta az emberi élet minden területén haszonnal alkalmazható tanmese és az azokat magyarázó emblémák kapcsolatát. Az embléma mint vizualizáló elem ugyanis, ahogyan a *Cannocchiale aristotelico*ban olvashatjuk

egy ábrából és szavakból képzett népszerű szimbólum, amely az emberi étellel kapcsolatos bármilyen tanulságot érv módjára jelöl, és ezért díszítésként és ékítményként helyezik el képeken, termekben, szerkezeteken, akadémiákon, vagy pedig könyvekben, nyomtatásban képek és magyarázatok formájában az emberek általános tanítása céljából.⁸

Erkölcshilozófiájában, a *Filosofia moraléban* a szellemes társalgás keretei közé ékelve, a tanmese, az apológus rövid definícióját is olvashatjuk. Eszerint a civilizált társas kapcsolatokban a szellemesség, a kellemes társalgás egyik válfaja az apológus, amely [...] az állatok vagy élettelen dolgok közötti fiktív beszélgetéssel valamiféle erkölcsi okulásra indít.⁹ Komoly és tréfás

⁷ Hiányosságai és a legújabb kutatások fényében érzékelhető súlypont-tolódásai ellenére mindmáig alapműnek tartom FILOSA (1952) századokra bontva tárgyalt, itáliai vonatkozásokban gazdag tanmesetörténetét.

⁸ TESAURO (1670a: 694).

⁹ TESAURO (1670b: 254).

is lehet megfogalmazása, mindenesetre a két hangvétel közötti megkülönböztetéssel a retorikai megszorítást etikai kontextusba helyezte a szerző, amikor Arisztotelész és Cicero nyomdokain, a mindenkori társas körülményekkel, a személyekkel és az adott helyzettel hozta összefüggésbe ezek használatát.¹⁰ A kellemesen hasznos apológusok, illetve a szellemes kommunikációhoz tartozó vegyes műfajú elmésségek témaköréhez tartozik a kép és a szó párosításával létrehozott embléma is, valamely személy dicséretére vagy kárhozzátására vonatkozóan, ami ismételten jelzi a tanmese és az emblémák benső kapcsolatát.¹¹ Amikor tehát Tesauro politikai aforizmákra kiélezve átírta a phrüg Aesopus apológusait, tudatosan alkalmazta a retorikai funkció morálfilozófiai vetületét.

A *Filosofia morale* szellemes beszéddel (s azt az ékesítő apológussal) kapcsolatos fejezeteiben olvasható több állat-hasonlat mellett külön kiemelendő az a történet, amely a *decorum* (odaillés/illendőség) retorikai-etikai kérdését megvilágítandó¹² egy aesopusi mese példájával él. Ebben a helyzetet, önmaga adottságait és a körülményeket nem helyesen felismerő számár a gazdájával játszadozó ölebet utánozza, hogy ő is a kutyájához hasonló simogatásban és kegyekben részesüljön, és közben – gazdája ölébe ugorva – óvatlanul megrúgja gazdáját, s emiatt nem kedveskedésben, hanem botütésekben részesül. Erkölcstilozófiájában Tesauro az aesopusi mesékben általában hozott tanulságot alkalmazta (*A mese bizonyítja, hogy nem mindenki ugyanarra való*)¹³, hangsúlyozandó a körülmények figyelemvételét, vagyis a retorikai odaillés és az etikai illem fontosságát.¹⁴ Ugyanez a mese *A phrüg Aesopus politikájában* is sze-

¹⁰ A retorika és etika kapcsolatáról, a mindkét tudományban azonos kategóriák közötti összefüggésekről ld. VÍGH (2005), különös tekintettel a Tesauróra vonatkoztatott részt: 90–96, 128–133, 153–160, 223–225.

¹¹ Vö. TESAURO (1670b: 256–257).

¹² Az odaillés/illendőség (a görög *prépon*, a latin *decorum*) és több más, retorikából, ill. etikából vett szinonim kifejezés jelentése szerint olyan belső harmóniát jelent, amely a legmélyebben gyökeredző érzelmeket és szenvedélyeket is képes a szabályozott értelem befolyása alatt tartani az önkontroll jegyében: ez pedig a körülményekhez és személyekhez való állandó alkalmazkodást tartja szem előtt a viselkedés legapróbb megnyilvánulásainak ellenőrzésével. Az odaillés/illendőség retorikai-etikai kérdésével kapcsolatban vö. VÍGH (2005: 101–105).

¹³ A tanulságot ld.: AESOPUS (2000: 93) *A kutya és gazdája* c. meséjében.

¹⁴ Vö. TESAURO (1670b: 262).

repelel (15), ahol Tesauro udvari etikai tanulással látja el, sőt ennek megfelelően némiképpen át is írja a történetet a hízelgő számár és általában a hízelgés etikai vétkére koncentráltan. A *nem mindenki képes hízelegni és bennfentesnek lenni egyszerre*¹⁵ aforizma jelzi, hogy hízelgéssel nem mindenki érhet célt: az udvari etika egyik – természetesen arisztotelészi eredetű – kérdése, a hízelgés/barátság vétké/erénye kerül itt egy aforizma erejéig előtérbe. E tanmese bizonyítja, hogy maga Tesauro is előszeretettel élt az apológusok retorikai erejével, amikor a *Filosofia moraléban* felidézi őket, a történet módosított tanulsága pedig a politikai aforizma erejével bírt.

Egyébként számos további tanmese meggyőző példaként szerepet kapott erkölcsfilozófiai értekezésében és a könyv rendeltetésének megfelelően a tanulás is morális érvényű volt.¹⁶ E helyt nincs mód e műben megemlíteni valamennyi állatalak – egyébként tegyük hozzá, jobbra évszázadok, sőt évezredek óta bevett – erkölcsi szimbolikájának ismertetésére, azonban még néhány példa felidézése a későbbiekben hasznosnak bizonyul a politikai aforizmákkal magyarázott állatmesék és az erkölcsfilozófiai mű összevetésére. Mindenesetre a számtalan zooszimbólika nem véletlenül került Tesauro erkölcsfilozófiájába. Szerzőnk ugyanis egyértelműen fogalmaz az állatvilágból vett erkölcsi hasonlatok kapcsán, amikor megállapítja:

Ugyan az erkölcsi erények az emberhez tartoznak, de az állatokra is vonatkoztathatók valamiképpen [...] Sőt a Filozófusok az embereknek az erkölcsi erények példájaként magukat az állatokat állították: az oroszlánt az Erő, a gólyát a Hála, a gerlét a Szemérem, a kutyát a Hűség példájának tették meg, mert bennük a Természet alakította ezt ki, amely nem tévedhet.¹⁷

Tesaurónak nincs sok illúziója az emberi fajjal kapcsolatosan, s így az állatvilágból vett példák, apológusok, hasonlatok nemcsak retorikai erővel bírnak, hanem valóban morális alakot öltenek:

¹⁵ TESAURO (1990: 58).

¹⁶ Az aesopusi mesék morális tanulságát a *Filosofia moraléban* többször is felidézi szerzőnk, ld. például: TESAURO (1670b: 92, 133, 185, 161, 170, 192, 205, 234, 254).

¹⁷ TESAURO (1670b: 518).

[...] nincs a világon borzalmasabb és szörnyűségesebb vadállat az embernél, mivel minden egyes állatban van egy bizonyos féle, egy másik állatfajjal össze nem egyeztethető brutalitás, de a könyörtelen emberben valamennyi állatiasság egyesül: benne egyszerre van meg a disznó mocskossága, a farkas falánksága, a tigris kegyetlensége, a róka csalárdsága, a vaddisznó erőszakossága, a kutya dühe.¹⁸

Tesauro politikus Aesopusa mindenesetre több szempontból lehet vizsgálat tárgya:¹⁹ a 17. századi apológusok, tanmesék történetéhez érdekes adalékként elemezhető; a mesékben szereplő állatok morális szimbólum-szerepének vizsgálata is izgalmas művelődéstörténeti megközelítés;²⁰ a korabeli államrezon-irodalom irodalmi vetületeként forgatható remek példagyűjtemény. Jelen tanulmányban most – Tesauro főműveivel való összevetést is szem előtt tartva – a különféle megközelítések mindegyikéből hozok példát, igazolva, hogyan burkolta a torinói szerző a barokk kor politikai szemléletébe az aesopusi mesekorpuszt. És ha figyelembe vesszük azt is, hogy Tesauro egész életében a Savoya-ház udvari embereként aktív közéleti feladatokat látott el, és közelről figyelhette az udvari élet ragyogását és árnyoldalait, az európai udvarok közötti kíméletlen politikai manővereket, politikus Aesopusa e tapasztalatok elméleti összegzése.

Amikor Tesauro politikai magyarázatot fűz a tanmesékhez, alkalmazkodik a korszellemhez, ugyanis a 17. század első fele az államrezon jegyében fogant politikai irodalomnak is fontos időszaka. Az írók történelemszemlélete, morális és politikai hitvallása a politikai irodalomban közvetlen módon öltött testet. E politikai irodalomnak a század első harmadában való fellendülése Európa-szerte az államérdek-fejedelmek keresztény erkölcs összehangolására tett kísérletet. A fejedelmi bölcses-

¹⁸ TESAURO (1670b: 471).

¹⁹ Az etika és politika viszonyáról ld.: ARICÒ (1991), akinek Tesauro mesegyűjteményének modern kiadása köszönhető. A politika és a tanmese kapcsolatáról ld. továbbá: CIFARELLI (2011: 563–580). Legújabb részletes, összehasonlító jellegű, retorikai szempontból elemző tanulmány: CORRADI (2015).

²⁰ Erről szól az olasz művelődéstörténet állatszimbólika szempontú elemzésére vállalkozó legutóbbi tanulmánykötetem Tesauro-nak szentelt fejezete (ld. VÍGH [2018: 271–284]), amelynek a moralitásokra fókuszáló átdolgozása a jelen tanulmány.

ség, az interperszonális udvari kapcsolatok és a politikai manőverek kérdése a barokk kori Itáliában egy sor kisebb-nagyobb, egymással is vitatkozó értekezést eredményezett, és néhány értekező a politikai utópia műfajában próbálkozott választ találni a politikai gyakorlat és erkölcs kérdéseire.²¹ Nyilvánvaló tehát, hogy Tesaurót is foglalkoztatták a politika kérdései még akkor is, ha külön elméleti művet nem írt, és erkölcsfilozófiájában az egyén szempontjából és a moralitásokon keresztül közelítette meg az udvari élet politikai gyakorlatát is. Ugyanakkor *A phrüg Aesopus politikája* politikai állásfoglalásnak is felfogható, amikor Tesauro aforizmák formájában közvetíti a politikai tanulságot, mint erre a könyv alcíme is egyértelműen utal.

Az aforizma, a velős mondások, életbölcösségek, emlékeztetők, maximák és egyéb más elnevezéssel illetett életvezetési tanácsok – a lakonizmus jegyében – a barokk kori Európa jellegzetes műfaja, bár reneszánsz előképekről, mint például Erasmus *Adagiájáról* sem szabad megfeledkezni. A korabeli szerzőket figyelembe véve, Franciaországban Montaigne, La Rochefoucauld, Pascal, la Bruyère, Angliában Francis Bacon, Spanyolországban Baltasar Gracián aforizmái jelzik e műfaj sikerét. Szigorúan politikai tanulságokat tömörítő aforizma-gyűjtemények sem hiányozhattak a politikai irodalom e nagy korszakában. Tesauro a *Filosofia moralēban* egyébiránt az aforizmát a bölcselkedő irodalomban a gyakori közmondások, maximák, példák sorába helyezi, tehát elméletileg tisztázza helyét és szerepét, s ennek megfelelően gyakran alkalmazza is ezeket.²²

²¹ Történeti-kritikai bibliográfia az államrezon kérdéséről: in Bollettino dell'Archivio della Ragion di Stato, Napoli, I (1993), 15–92. Ehhez kapcsolódóan hasznos a folyamatosan frissített bibliográfiai útmutató: *A Bibliography on Reason of State, Tacitism and Machiavellianism* (<http://www.filosofia.unina.it/ars/bibrds.pdf>, 2020. 04. 15.).

²² A 17. könyv 15. fejezete a bölcsesség általános elvei kapcsán hivatkozik az aforizmákra, és elemzi használatukat (vö. TESAURO [1670b: 410–416]), jelezve, hogy jól látható, hogy ezek a maximák nem olyan örök igazságok, mint a tudományé, hanem partikulárisak és esetlegesek a körülményektől függően (uo. 412). Külön érdekessége e fejezetnek, hogy a barokk kori szerzők kedvelt forrása, Tacitus évkönyveiből vesz egy sor példát, maximát és aforizmát, amelyek alapján bemutatja, hogyan uralkodik egy bölcs fejedelem (ld. uo.: 417–421).

A phrüg Aesopus politikája így módon a korszak több kihívásának, műfajának és érdeklődésének felelt meg egyszerre: csatlakozott e művével a kor politikai irodalmához, az aforizmagyűjteményekhez és a tanmesék etikai-retorikai alkalmazásának gyakorlatához. Tesauro 118 tanmeséje, amelyben az aesopusi szellemesség találkozik a barokk *acutezza*-val, az elmeélel, bár Baudoin meséinek sorrendjét követi, az aforizmaként értelmezett politikai tanulság témáinak csoportosításával Aesopus teljesen egyéni feldolgozását nyújtja, ugyanis a Tesauro féle interpretációk a 17. század társadalmi körülményeikhez tökéletesen illeszkedtek, műve a barokk kor tökéletes láttelele. Egyébiránt anélkül, hogy Tesauro és a többi tanmeseszerző erőit kibővíteni akarnánk, Aesopus meséinek több évezredes sikere éppen abban áll, hogy bármilyen társadalmi rend vagy hierarchia esetében, ideológiai vagy politikai helyzetben és az interperszonális kapcsolatokban egyaránt érvényes és aktualizálható mondanivalóval bírnak.

Tesauro fontosnak tartotta a politikai-udvari gyakorlat szempontjait érvényesíteni, ugyanis a meséket – egyfajta elméleti bevezetésképpen – az *Aforismi politici fondati sopra le favole di Esopo frigio (A phrüg Aesopus meséin alapuló politikai aforizmák)* címmel ellátott, a kormányzást és a fejedelem tulajdonságait érintő négy témakörre osztotta, ezzel megkönnyítve az olvasó számára is az értelmezésüket. A torinói szerző saját kora, az általa jól ismert társadalmi és udvari közeg ismeretében csoportosította a tanmeséket: *A fejedelem adottságairól* szóló első témakör a középkori királytükör-irodalom és a fejedelemről szóló reneszánszkori udvari értekezések által elemzett fejedelmi erényekkel (és vétkekkel) foglalkozik. Bölcsesség, vallásosság, csalárdság, igazságosság, szigor, könnyörületesség, hűség és igazmondás, erő/lelkierő, bőkezűség, fősvénység és kapzsiság, dicsőség és zsarnokság kérdése kerül előtérbe az aesopusi apológusok történeivel magyarázva. *Az uralkodás eszközeiről* címet viselő következő csoportosításban a tanácsosokról és a miniszterekről, a bírókról, a kegyencekről, a hízelgőkről, valamint a kémekről esik szó. A mindössze két témát, az államok, valamint az alattvalók kérdéséről legrövidebb, a harmadik aforizmaösszegzés *A kormányzás tárgyáról* címet viseli. *A kormányzás működéséről* szóló negyedik témakör pedig azokat a tanmeséket látja el politikai aforizmákkal, amelyek a háborúk és a katonai erő, a

gyarapodás, a segítségnyújtás, a szövetségek, a polgárháborúk és a rebbeliók kérdését érintik. E témák mindegyike a reneszánsz és a barokk kor udvari értekezésirodalmában központi helyen szerepel, és ezt az irodalmat Tesauro tökéletesen ismerte, hiszen a *Filosofia moraléban* is nemegyszer hivatkozott rá.

A phrüg Aesopus politikája a gyémántot kikaparó kakas közismert meséjével kezdődik, amelynek tanulságát is többször idézi szerzőnk erkölcsfilozófiájában, miszerint mindenki saját hajlamainak megfelelően értékeli a dolgokat.²³ Az ehhez a történethez kapcsolódó politikai aforizma szó szerint megegyezik az erkölcsfilozófiájában olvasható megfogalmazással. Ugyanakkor gyakran ugyanaz a mese eltérő vagy némileg módosított tanulsággal szerepel a két műben aszerint, hogy etikai vagy politikai tanulságként szerepel. A tanmesék zoomorfizmusa Tesauro feldolgozásában politikai színezetet kap oly módon, hogy saját kora politikai gyakorlatát az állatok közötti, Aesopus óta ismert történésekre vagy történetmódosításokra vetíti ki. S ha a korabeli államrezen irodalom a konzervativizmus jegyében fogant, Tesauro mesegyűjteménye sem mentes a régi társadalmi rendre való nosztalgikus hivatkozásoktól. *A Venus és a macska* (111)²⁴ meséje jelzi, hogy alapvető tulajdonságait semmilyen körülmények között sem veszíti el a macska csak azért, mert Venusnak (értsd: a politikának) köszönhetően időlegesen átváltozik: *Macska voltál, mindig is macska leszel*²⁵ – hangzik el a tanulság, azaz Tesauro megfogalmazása szerint az *Allegória*. Ugyanez a gondolat ismétlődik a 31. apológusban a politikai látszat pávatollakat öltött szarka alakjában való megjelenítésével.

Az európai tanmese irodalom egyik legrégebbi története, *A hasról és a végtagokról* szóló apológus²⁶ (46) feltétlenül helyet érdemelt e gyűjte-

²³ TESAURO (1670b: 133 és 254).

²⁴ A továbbiakban a főszövegben a mese címe után zárójelben a Tesauro-féle gyűjteményben viselt számát jelzem.

²⁵ TESAURO (1990: 140).

²⁶ A „hasról és a végtagokról” szóló – mindig is politikai jellegű – tanmesét Hésziodosz, Aesopus, Titus Livius, Quintilianus, Phaedrus és még rengeteg más ókori, és későbbi szerző is felidézte. A történet – végét és így tanulságát tekintve – ugyan némileg eltérő lehetett (a kiéhezettett gyomor halálával a munkát beszüntető végtagok is kimúltak, vagy időben észbe kaptak és a protestálást beszüntetve, tovább táplálták a

ményben, hiszen eleve politikai körülményekre vonatkozik a történet, miszerint az emberi végtagok tiltakoztak és felkeltek a has ellen, mert az csak tétlenül hízott, míg a többi testrész dolgozott. A rebellis végtagok a munka beszüntetésével ugyan kiéhezették a gyomrot, ám nem sokkal éltek túl annak halálát: e történetből kikövetkeztetett, *a népek lázadásai magának a népnek ártanak*²⁷ aforizma is a megbékélésre, az adott helyzet elfogadására és konzerválására int. E meséhez kapcsolódóan talán mindegyik apológusnál jobban jelzi az adott állapotokba való belenyugvás szükségességét *A varangyok királyáról* szóló történet (19), amelyben a békák uralkodót kértek Jupitertől. Az istenség egy gerendát dobott a mocsárba, amelyen jót ugrabugráltak a békák (a főisten szavaival élve *a kielégíthetetlen csürhe*), ám egy idő után elégedetlenkedtek, és új királyra vágytak. Meg is kapták a gölya személyében... A politikai aforizma (*A népek sosem elégszenek meg kormányukkal*)²⁸ ismételten a nyugalom megtartására hív, nehogy király helyett zsarnokot kapjanak az alattvalók. Mindenesetre e meséből kiolvasható Tesauro arisztokratikus elkülönülése is az alantas néptől, a kielégíthetetlen csürhétől, amely nem érti a politikai döntések súlyát, és nem is szabad felelősséget ráruházni, hiszen önmaga érdekeit sem ismeri fel. E tanmese más csattanóval és erkölcsi tanulsággal szerepel a *Filosofia morale*-ban az uralkodó szempontjából értelmezve, mint lentebb majd láthatjuk. Tesauro a maga politikai tapasztalatából is merítette az aforizmak tanulságát, hiszen véres politikai konfliktusok tanúja volt a maga korában, s ezekről az *Origine delle guerre civili del Piemonte* (*A Piemontban dúló polgárháborúk eredete*) című művében részletesen be is számolt.

Szerzőnk – mint jeleztük – személyes udvari tapasztalatait is politikai aforizmái közé sűrítette. A sokat látott udvari ember bölcsessége mondatja vele *A teknősbékáról és a sasról* szóló apológusban (86), hogy *akit a fejedelmek magasba emelnek, ha nem felel meg a róla alkotott képnek, biztosra veheti a zuhanást*.²⁹ A Baldassarre Castiglione *Az udvari ember* című érte-

gyomrot), ám maga a mese mindig a politikai viták és harcok lehetséges végkimenetelét illusztrálta.

²⁷ TESAURO (1990: 87).

²⁸ TESAURO (1990: 62).

²⁹ TESAURO (1990: 121).

kezésével kezdődő, az értelmiség és a fejedelem, és általában az udvari interperszonális kapcsolatok morális kérdéseire fókuszáló bőséges udvari etikai irodalom³⁰ ismeretében fogalmazta meg Tesauro a maga véleményét. Az udvari ember mint tanácsos felelősségét sem hallgatja el, nyilván a spanyol királyok kegyenc minisztereinek ismeretében is, amikor a beteg és az orvosa történetét meséli el. Tanulságként megállapítja, hogy *a dolgok rossz állapotát elhallgató miniszterek az összeomlás oka*.³¹ Nyilvánvaló tehát hogy a jó miniszter a jó kormányzás egyik feltétele, amire Machiavelli is felhívta a fejedelem figyelmét, és az ellenreformációs politikában is fontos szerepet kapott ennek hangsúlyozása. A farkasról és a bárányokról szóló számos tanmese közül Tesauro azt a történetet hozza e megállapításra, amely a farkas és a bárányok közötti paktumról szól. A fegyverszünet értelmében a nyájtól eltávolították a kutyákat/jó minisztereket, s hiányukban azután a farkas könnyen elbánt a bárányokkal. A tanmeseirodalomban olykor más narrációt kap az alapszituáció (pl. a bárányok nem hallgatnak a farkas álnok javaslatára), de többnyire azonos tanulsággal zárul a történet: légy óvatos, mert, ha megfosztanak védelmezőidtől, pórul jársz. Tesauro arra a következtetésre jut apológusában, hogy *nagy művészet megszerezni az ellenféltől a jó minisztereket*.³²

De a másik oldal, azaz saját udvari emberi szempontjait is figyelembe veszi szerzőnk, amikor arra inti az udvari embereket *A megöregedett kutyáról* szóló mesében, hogy *a minisztereket csak addig becsülik, míg hasznosak*.³³ *A kigyóról és a reszelőről* címet viselő tanmesében óvatosságra inti a fejedelmek kiszámíthatatlan természetére utalva azt is, *aki a leghatalmasabbak ellen lép, [mert] ezzel önmaga végzetét idézi elő*.³⁴ Elméleti és gyakorlati tapasztalatai is bizonyították tehát Tesauro számára, *A majomról és két gyermekéről* szóló apológus tanúsága szerint is, hogy *a fejedelmek mellett a legbiztonságosabb, ha nem vagy sem túlságosan a kegyenc, sem a kiteszített állapotában*.³⁵

³⁰ A korabeli itáliai udvari értekezési irodalom kapcsán ld. VÍGH (2004a).

³¹ TESAURO (1990: 141).

³² TESAURO (1990: 84).

³³ TESAURO (1990: 66).

³⁴ TESAURO (1990: 84).

³⁵ TESAURO (1990: 138).

A politikai allegóriákban végződő mesegyűjteménynek a *Filosofia moraléval* való benső kapcsolatából kiindulva a kormányzásért felelős fejedelem morális attitűdjének a vizsgálata is igen tanulságos lehet. Tekintettel arra, hogy a barokk politikai gondolkodás megkísérelte visszahelyezni az erkölcsfilozófia hatáskörébe a politika gyakorlatát egyfajta tudatos antimachiavellista módon, Tesauro is erre törekedett a politikai tanmesékben. A fejedelemnek Machiavelli szerint, mint tudjuk, *kegyesnek, hűségesnek, emberségesnek, őszintének, vallásosnak* kell látszania, [...] *de lélekben mindig fel kell készülnie az ellenkezőjére.*³⁶ Az ellenreformációs államrezon irodalomban azonban – s így Tesauro felfogásában is – az uralkodónak *vallásosnak, szigorúnak, de könyörületesnek, hűségesnek, igazmondónak, erősnek és bőkezűnek kell lennie*, akitől a kapzsiság és a zsarnokság távol áll. Ezeket az erényeket (és kontraszthatásként a vétkeket) szemlélteti Tesauro az aesopusi állatmesékkal, amelyeket a politika, a kormányzás szempontjából lát el morális tanulsággal a látszat és a valóság közötti mérlegelés, a színlelés és a palástolás (a *simulatio* és a *dissimulatio*) nagy századában. Mindazonáltal lehetetlen nem Machiavelli-olvasatra gondolnunk, amikor *A bikákról és az oroszlánról* szóló tanmesében (98) a bikákra kiéhezett oroszlán, amikor a 'hagyományos' vadászati módszerével a jól szövetkező állatokat nem tudta zsákmányul ejteni, arra gondolt, ha oroszlánból nem válik rókává és nem próbál meg ravasz mesterkedéssel élni, nem fog célt érni.³⁷

A phrüg Aesopus politikájában a fejedelemmel kapcsolatban felsorakoztatott uralkodói erények a *Filosofia morale* 17. könyvében a bölcsesség fajtáinak, ezen belül a politikai bölcsességnek részletes erkölcsfilozófiai tárgyalását képezik. A fejedelem erényeit illetően Tesauro elsőként a vallásosságot hangsúlyozza a tanmeséit csoportosító összefoglalóban, ezzel mintegy visszhangozza a barokk kor államrezon irodalmában olvasottakat: *a rosszul végzi, aki semmibe veszi a szent dolgokat*³⁸ aforizma

³⁶ Machiavelli fejedelmének 18. fejezetében a látszat és valóság, valamint a *simulatio* és *dissimulatio* kérdése is alapvető: a fejedelemnek képesnek kell lennie jól tettetni magát és elrejtetni valódi énjét a mindenkori helyzetet mérlegelve.

³⁷ Vö. ismételten *A fejedelem* híres 18. fejezetét, amelyben, mint ismeretes, Machiavelli a ravasz róka és az erős oroszlán tulajdonságaival rendelkező uralkodót tartja a politikai siker egyedüli biztosítékának.

³⁸ TESAURO (1990: 59).

erkölcsi tanulsága a beteg kánya történetéhez kapcsolódik, aki nem remélhet irgalmat, mert az oltárról ellopta az adományokat. A morálfilozófus Tesauro is a törvények tiszteletben tartására int, hiszen ezzel lesznek az alattvalók tisztességtudók. Különösen a vallás törvényeinek követését tartja alapvetőnek, mert – mint olvashatjuk a *Filosofia moraléban* – a vallás minden erény kezdete és vége: az az alattvaló, aki tiszteli Istent, tiszteli a fejedelmet is, mert lévén az uralkodás a halandóknak közvetített isteni tett, így joggal nevezte a királyt Seneca Isten vikáriusának, Plátón pedig emberi istennek.³⁹ Aki pedig Isten ellen lép, fejedelmét sem tiszteli, olvashatjuk a továbbiakban, és Tesauro a reformációra és az uralkodókat is elérő vallásháborúkra tett utalással közeli történelmi példát hoz, aktualizálva erkölcsi alaptételét: *erről nyilvánvalóan tanúskodik az elmúlt század a németországi és franciaországi lázadással, amely az egyház ellen indult, és az uralkodók ellen végződött. Ugyanis, ha nem szenvedhetik a spirituális uralmat, még kevésbé fogják az emberek eltérni a világit.*⁴⁰

A politikai aforizmákban alapvetőnek tekintett olyan fejedelmi erények, mint az uralkodói fenség, az igazságosság, a könyörületesség, a szigorúság, a bőkezűség mind részletes elemzés tárgyát képezik Tesauro erkölcsfilozófiájában is. Nem célunk most valamennyi erény erkölcsfilozófiai elemzése, csupán jelzés-szerűen teszünk néhány összevetést, különös tekintettel a zoomorf példákra. A fenségesség, az uralkodó iránti feltétlen tisztelet megtartását azért tekinti Tesauro lényegesnek, mert ez vezet az uralkodó mint törvényhozó által alkotott törvények tiszteletéhez is. Ezzel kapcsolatban Tesauro az erkölcsfilozófiájában is az apológusokban – ugyan más politikai tanulsággal – említett varangyok meséjével él. Fentebb az aforizmák kapcsán már utaltunk *A varangyok királyáról* szóló történetre, amelyet *A phrüg Aesopus politikájában* csak addig mesél el, amíg kiderül, hogy a békák számára a főistentől kapott király minden fenségesség híján van, tehát a tanmese csattanóját erre élezi ki. Nincs most jelentősége annak, hogy az ezután kapott új király – Tesaurónál a gólya, Aesopusnál a vízi kígyó – milyen következményekkel jár a békákra nézve. Ebben az esetben is ugyanazon történet más politikai mondanivalót rejt, és ha az aesopusi tanulságot is figyelembe vesszük

³⁹ TESAURO (1670b: 391).

⁴⁰ TESAURO (1670b: 416).

(*A mese bizonyítja, hogy jobbak a lusta uralkodók, mint a haragos természetűek*),⁴¹ ismét bizonyítható a tanmesék képlékeny és a mindenkori helyzet-hez igazítható moralitása. Morálfilozófiájában viszont a királyi fenség hiányából és a túlzottan meghitt uralkodó-alattvaló kapcsolatból eredezteteti szerzőnk a tragikus következményeket, hiszen *a meghitt kapcsolat ajtót nyit az újdonságokra*,⁴² ami könnyen kiismerhetővé teszi a fejedelmet. Az uralkodó tehát tartsa meg a kellő távolságot alattvalóitól, mert csak így tudja a tökéletesség látszatát fenntartani, hiszen

nincs olyan tökéletes dolog, amelynek ne lenne valami hibája. Ez távolról nem tűnik fel, közletről viszont szembeötlő: a színpadon templomok, tornyok, színházak, vadonok és tengerek látszanak messziről, de ha közelebb kerülsz, láthatod, hogy elnagyoltan összetákoltt fadarabok, rongyok és papírhulladék van csak ott.⁴³

Tesauro a színház jellegzetesen barokk metaforáját felhasználva,⁴⁴ és így kellőképpen kódolt megfogalmazásban ismét Machiavellit juttatja eszünkbe, aki szintén arra intette a fejedelmet, hogy csak a látszatra ügyeljen, és óvta attól, hogy bevezesse az alattvalókat a kormányzás rejtelseibe.⁴⁵

⁴¹ Vö. AESOPUS (2000: 24), *A királyt kérő békák története*.

⁴² TESAURO (1670b: 392).

⁴³ TESAURO (1670b: 392).

⁴⁴ Tesauro más műveiben is előszeretettel alkalmazta a színház-hasonlatot, mint *par excellence* barokk világképet. Retorikai értekezésében, a *Cannocchiale aristotelico*-ban például maga a metafora használata is *csodákkal teli színházat* (TESAURO [1670a: 167]) tár fel a hallgatóság előtt. A „világ nagy színháza” nemcsak Calderónnak és Shakespeare-nek köszönhetően vonult be a köztudatba, hanem az udvari értekezések kedvenc metaforája is volt. Tesauro erkölcsfilozófiájában is megállapítja: *Ez a világ akár egy színház, amelynek a páholyai mindenkié, míg üresek, de aki először foglal helyet, akár lenn, akár fenn, a magáénak tekinti, és joga van védelmezi a magáét, de nem elfoglalni a másét* (TESAURO [1670b: 321]).

⁴⁵ Vö. ismét *A fejedelem* 18. fejezetét: *az emberek pedig inkább hisznek a szemüknek, mint tapasztalásuknak, mert látni mindenki képes, de kevesen tudnak tapasztalatot szerezni. Mindenki azt látja, milyennek mutatod magad, s csak kevesen értik, milyen vagy valójában; s ezek sem merészelnek a többség véleménye ellen szólni, akiket az állam tekintélye pártol. [...] mert a tömeg csak a látszat és az eredmények után megy* (MACHIAVELLI [1978: 59–60], Lutter É. ford.).

Tesauro apológusaiban a zoomorf szimbolika, a barokkra oly jellemző állandó metamorfózis jegyében, az ember és a körülmények változó és képlékeny mivoltát hangsúlyozza, amelyben csak az adott helyzethez való idomulás képessége az állandó. Az állatszimbolika tekintetében érdemes ismételtelen jelezni, hogy mivel szinte valamennyi állat képlékeny és polivalens szimbolikával rendelkezik, ennek megfelelően a (politikai) helyzet és az emberek változékonysága függvényében az állatok is változatos morális alakban jelennek meg: az oroszán nem mindig nagylelkű, a szamár sem mindig ostoba, a róka sem mindig ravasz. Az ókori szerzők és a középkori bestiáriumok tanúbizonysága óta tudjuk, hogy az oroszán a bátorság, az igazságosság, az uralkodás, a nagylelkűség és a könyörületesség szimbóluma is, de egyben a kegyetlenség és a vérszomj megtestesítője is. Erre egyébként az agg oroszánról szóló apológus (14) is utal, amelyben kegyetlensége, de jóindulata és adakozása is szóba kerül. Az apológusokban is polivalens szimbolikával van jelen az állatok királya. Hol a kiségerrel szemben könyörületes, „igazi úr” (16), máskor a teljes zsákmányt magának követelő despota (6). Az oroszán ravasz és ostoba is lehet, amikor a szövetséget leleményesen megfúró fenevadként ábrázolják (90), vagy éppen ellenkezőleg, a még ravaszabb róka (56), a kecske (103) vagy a ló (36) jár túl az eszén. Bölcs megfigyelő (59), de a kakas hangjától betegesen rettegő állat (54).

Hasonló a helyzet a szamár esetében is, aki a nemes vaddisznóhoz képest alantas lény (9), viszont csellel tud magán segíteni még a farkassal szemben is (44), és a veszéllyel szemben bölcs és ravasz (57) tud lenni. Egyszerű teherhordó, aki a sors változékonyságát felismeri (40 és 106), ugyanakkor a helyzetet nem jól felmérő udvari ember szimbóluma is (54 és 15). Az oroszánbőrbe bújt és az oroszán üvöltését imitálni próbáló szamár közismert története (88) pedig az *ostoba állat* alakját állítja élénk. Az oroszánbőrbe bújt szamár története egyébként a *Filosofia morale* lapjain is szerepet kap. Míg azonban a tanmesében hosszú füleinél fogva kiadós verésben részesült csalárdságáért, az erkölcsfilozófiában a Lukianosztól szabadon idézett tanmese végkimenetele gyászosabb a szamárra nézve. A szamár *véletlenül talál egy halott oroszánt. Annak koponyáját a saját arca elé helyezve, bőrét pedig felöltve egy ideig nagyra tartotta a többi vadállat, és féltek tőle a pásztorok is, akik igazi oroszánt még nem láttak.*

Amikor azonban oroszánvadászatra akarták használni, *felismerték csalását, és így leleplezve nemcsak a másik bőrét, de a sajátját is elvesztette*. Az erkölcsfilozófiai értekezésben a felfuvalkodottságról és a színlelésről szóló fejezetben szereplő történet tanulsága politikai aforizmaként is megállja a helyét: *Mindig is voltak hasonló bestiák, akik az oroszán álarcában akartak királyi rangra szert tenni, felkavarták a köztársaságok rendjét, és magukat is romlásba taszították.*⁴⁶ A két mű közötti áthallást tehát ez a történet ismét kellőképpen illusztrálja.

A róka esetében kétségtelenül a tanmesék talán leggyakoribb szereplőjéről beszélhetünk. Tesauro meséiben tizennyolc alkalommal szerepel, és szimbolikája is igen változatos. Mint a ravaszság *par excellence* képe, ebben a formájában az apológusok egyharmadában van jelen, két esetben bölcs tanácsot ad, máskor ravaszsága ellenére sem jár sikerrel, és vannak olyan történetek is, ahol a róka magánál is okosabb állattal találkozik. Attól a néhány mesétől eltekintve, amelyben a róka csak mint narrációs elem szerepel, s bármely más állattal felcserélhető, kétségtelen, hogy az őt legtöbbször jellemző tulajdonsága és habitusa az okosság, az előrelátás és ravaszság. Csalárd, hízelt szavakkal szerzi meg a sajtot a hollótól (13), s Tesauro a mindenki által ismert mese tanulságát a hízelt allegóriájaként fogalmazza meg: *a hízelt a csalárdság élvezetes eszköze.*⁴⁷ A mese természetesen nem maradhatott ki erkölcsfilozófiájából sem, ahol szintén a hízelt kapcsán kerül szóba,⁴⁸ s itt szerzőnk további zoomorf példát is hoz, amikor a róka a csalogányhoz és a részben a fantázia teremtette, minden folttól mentes, ragyogó, hófehér színű caladriushoz hasonlította a fekete és károgo hollót.⁴⁹ A politikai tanmesében viszont a hízelt róka hamis dicsérete a hattyú fehérségét, a páva tarka szépségét és a fénix illatát tulajdonította a hollónak. Okosságának hála, a rókát a betegséget színlelő oroszán sem tudja lépre csalni (56), mert a róka észreveszi, hogy a fenevad barlangjába a beteg oroszánt látogató állatoknak csak befelé vezető lábnyoma van, de kifelé egyetlen sem, így

⁴⁶ TESAURO (1670b: 237).

⁴⁷ TESAURO (1990: 56).

⁴⁸ Vö. TESAURO (1670b: 210).

⁴⁹ Vö. TESAURO (1670b: 210). A caladrius a középkori állatszimbolika jellegzetes fantázia-terméke, legjellemzőbb tulajdonsága hófehér, minden folttól mentes tollazata.

személyesen nem látogatja meg *a halálos betegen fekvő oroszlánt*, s csak levélben tájékoztatja távolléte okáról. Ennek az apológusnak a politikai mondanivalója egyértelmű, és egyértelmű az is, hogy az elővigyázatos, furfangos róka bölcs észjárásának hála megmentette a bőrét: *Ostoba az, aki hisz annak a nagyhatalmúnak, aki másokkal szemben hűtlenné bizonyult.*⁵⁰ A róka ismét éleslátásának köszönheti, hogy az őt megtévesztő béka cselvetését is felismeri (89), és azt is, hogy megmenekül a vadászoktól, mert átlát a mást mondó, és máshogy mutogató kecskepásztoron (50). A *Filosofia moraléban* ugyanez a történet az őszinteség erényénél szerepel zoomorf példaként, ám a szerepek felcserélődnek, illetve mások a szereplők: a kecskepásztor helyett szerepel a róka, akit a vadászok faggatnak, merre is búj meg a nyúl. A róka szavakkal ugyan igazat mond, amikor nem árulja el a nyulat, ám mozdulataival hazugnak bizonyul, amikor a vadászoknak mégis rámutat a nyúl rejtekére: *egyszerre mondott igazat és hazudott, de nem volt igazszívú, mert az igazmondás nem társul az árulással,*⁵¹ jegyzi meg ebben a művében is Tesauro aforizmaként megfogalmazva a tanulságot.

A róka okossága azonban a politikai tanmesékben nem föltétlenül erényként jelenik meg: rászedi a bakkecskét (71) és móresre tanítja a kapzsi majmot (34). A leopárdhoz mért szépségét illetően ugyan a róka határozottan hátrányt szenved (110), ám ezért bőven kárpótolja kiváló intellektusa. Minden észbeli képessége ellenére azonban a rókát is beugratja a gólya (29), hiszen *mindenki képes lóvá tenni a csalárdot,*⁵² elárulja a kakas (65) és ravaszságával is hiába dicsekszik a maga eszközeivel bölcsen élő macska előtt (66), minthogy *a ravasz a fifikájával veszejt el magát.*⁵³ Mindenesetre akármilyen szerepben jelenik is meg a róka, Tesauro feltétlenül elismeri észbeli képességeit: ravasz,⁵⁴ bölcs,⁵⁵ óvatos,⁵⁶ *mások titkainak agyfúrt kikémlője.*⁵⁷ Mindezen tulajdonságok birtokában, a kö-

⁵⁰ TESAURO (1990: 96).

⁵¹ TESAURO (1670b: 229).

⁵² TESAURO (1990: 70).

⁵³ TESAURO (1990: 103).

⁵⁴ TESAURO (1990: 90 és 107).

⁵⁵ TESAURO (1990: 88).

⁵⁶ TESAURO (1990: 74).

⁵⁷ TESAURO (1990: 80).

rülmények mérlegelésének képességével és a többi élőlény tulajdonságainak kiismerésével úgy tűnik, és egyáltalán nem meglepő, hogy *A phrüg Aesopus politikájában* a róka testesíti meg legjobban a barokk kor politikai-morális gyakorlatát.

E politikai gyakorlatra néhány tanmese és az ezekhez fűzött aforizma a torinói udvar és általában a Savoyai-ház politikájára is vonatkozatható. Tesauro a politikai életben aktív szereplőként és a korabeli európai politika kiváló ismerőjeként tudatában volt annak, hogy geopolitikai helyzeténél fogva Piemont a határos nagyhatalmak „érdeklődésének” állandó középpontjában állt. Franciaország és Spanyolország hatalmi törekvéseinek kereszttüzeiben e kis fejedelemség uralkodójának is tisztában kellett lennie azzal, hogy *egy hatalomhoz kötődő kis fejedelem, aki legyőz egy másik nagyhatalmat, vigyázzon, amikor egyedül marad.*⁵⁸ Az aforizma a szamár és az oroszán jól ismert meséjéhez tartozik, amelyben miután az oroszán korábban a kakaskukorékolástól rettent meg, s nem a szamártól, amikor ismét ereje teljében van, szétmarcangolja a helyzetét rosszul felismerő, a megrettent oroszánt kicsúfoló szamarat. *A kígyóról és a reszelőről* szóló tanmesét (42) Tesauro a kormányzás működéséről szóló témakörbe sorolta, vagyis a bölcs fejedelem körültekintő politikáját sugallta azzal, hogy *aki az erősebbel szembeszáll, saját magát emészti el.*⁵⁹ De nemcsak szembeszállni, szövetséget kötni sem egyszerű a hatalmasokkal. *Az oroszánról és a többi állatról* szóló mesében (6) ugyanis az állatok királya a vadászaton elejtett zsákmányt a megegyezés ellenére végül mind magának követeli: *A hatalmasabbal kötött megállapodás veszélyes dolog,*⁶⁰ állapítja meg szerzőnk. Ugyanakkor a savoyaiak udvarának külpolitikáját annak tudatában kell irányítani, hogy a hatalmas és erős francia és a spanyol korona természetéből ered a hódítás szándéka, hiszen *bármennyit is birtokoljon valaki, mindig a kicsiny szomszéd birtokára vágyik.*⁶¹ A páváról és a csalogányról szóló tanmesében is (51) a páva hiába nagy és szép tollazatú madár, mégis a kicsiny csalogány énekére vágyott. Az

⁵⁸ TESAURO (1990: 94).

⁵⁹ TESAURO (1990: 84).

⁶⁰ TESAURO (1990: 48).

⁶¹ TESAURO (1990: 91).

aktuálpolitikai kérdések (és az azokra adható lehetséges válaszok) végig felsejlenek Tesauro meséiben.

Emanuele Tesauro, mint a Savoyai-ház hivatalos történetírója saját mestersége fontosságának hangsúlyozását is a politikai apológiák közé szőtte. Az események és szereplőinek megítélése szempontjából az utókor nyilvánvalóan a történetíró elbeszélésére hagyatkozik, akinek a történelmi emlékezetben játszott közvetítő szerepéről szól *Az oroszlánról és az emberről* (59) szóló történet. Ebben a két szereplő együtt sétál, és arról beszélget, melyikük is az erősebb. Végző érvként az ember rámutat egy oroszánt ölt embert ábrázoló szoborra. Mire az oroszán mosolyogva így válaszolt: – *Ha az oroszánoknak is lennének szobrászaik, láthatnád már-ványba vésve, amint az oroszán megfojtja az embert.* Tesauro az állat választát továbbgondolva az udvari értelmiség funkciójának, a hatalommal szembeni kötelességeinek és elvárásainak morálfilozófiai kérdéséhez kapcsolódóan foglalta össze, és ennek értelmében fogalmazta meg az allegóriát: *azoknak a fejedelmeknek a dicsősége igencsak csorbát szenved, akik nem rendelkeznek tehetséges írókkal.*⁶² Rejtve, vagy talán nem is annyira leplezve igyekezett saját (történet)írói szerepét kidomborítani. Az udvari értekezések egyik fő témáját is érinti ezzel, hiszen a történetírók és általában az udvar reprezentációját és fényét emelő értelmiségi kör szerepét és jelentőségét olvashatjuk ki ebből az aforizmából. Az aesopusi tanmesék Tesauro féle olvasata megerősítheti az olvasót abban, hogy a torinói udvar tehetséges udvari embere és írója, *mélyen alázatos és felet-tébb hűséges vazallusként*⁶³ a fejedelmeket nevelő vagy azok tetteit leíró és az utókornak közvetítő műveivel eleget tett e feladatának.

Források

- AESOPUS 2000 AESOPUS, *Állatmesék*, ford. Sarkady János, Szeged, 2000.
 BAUDOIN 1631 J. BAUDOIN, *Les fables d'Ésope phrygien*, Paris, 1631.
 MACHIAVELLI 1978 *Machiavelli művei*, Budapest, 1978.

⁶² TESAURO (1990: 98).

⁶³ Barokkos szuperlatívuszokkal így aposztrofálta magát Emanuele Tesauro a *Filosofia morale* 1670-es első kiadásának belső címlapján, ahol Piemont fejedelmének, Vittorio Amedeo Francesco infánsnak kínálta fel *eme időskori és ezért sebezhető, ám tiszteletteljes és pártfogásba ajánlott fáradozását.*

- TESAURO 1670a E. TESAURO, *Cannocchiale aristotelico*, Torino, 1670.
 TESAURO 1670b E. TESAURO, *Filosofia morale*, Torino, 1670.
 TESAURO 1990 E. TESAURO, *La politica di Esopo frigio*, a cura di Denise Aricò, Roma, 1990.

Felhasznált irodalom

- ARICÒ 1991 D. ARICÒ, *Le maschere animali tra etica e politica: La Politica di Esopo Frigio di Emanuele Tesauro*, *Filologia e critica*, XVI/3 (1991), 344–400.
- BÁN 1962 BÁN I., *A barokk*, Budapest, 1962.
- BITSKEY 2003 BITSKEY I. (szerk.), *Retorikák a barokk korból*, Debrecen, 2003.
- CIFARELLI 2011 P. CIFARELLI, *D'un usage politique de la fable au XVIIe siècle: Jean Ballesdens et Emanuele Tesauro*, in Jean Ballesdens, *Les Fables d'Ésope phrygien*, éd. Bernard Teyssandier, Reims, 2011, 563–580.
- CORRADI 2015 F. CORRADI, *Le double fond du langage. Enjeux réthoriques de La politica di Esopo frigio d'Emanuele Tesauro*, *Le Fablier*, N.26 (2015), 87–96.
- DOGLIO 2004 Emanuele Tesauro, *Scritti*, a cura di Maria Luisa Doglio, Alessandria, 2004.
- FILOSA 1952 C. FILOSA, *La favola e la letteratura esopiana in Italia: dal medio evo ai nostri giorni*, Milano, 1952.
- GAROSCI 1972 A. GAROSCI, *L'Esopo politico' di Emanuele Tesauro*, *Studi piemontesi*, I (1972), 137–149.
- MOMBELLO 1984 G. MOMBELLO, *La politica di Esopo Frigio di Emanuele Tesauro e Les Fables d'Esopo Phrygien di Jean Baudoin*, in *L'Arte di interpretare. Studi critici offerti a G. Getto*, Cuneo, 1984, 277–289.
- MOMBELLO 1985 G. MOMBELLO, *Le fonti francesi di La politica di Esopo frigio di Emanuele Tesauro*, in *Culture et pouvoir dans les états de Savoie du XVIIe siècle à la Révolution*, Genève, 1985, 77–87.
- VÍGH 2003 VÍGH É., *A viselkedés retorikája és Tesauro*, *Világosság*, XLIV (2003/11–12), 121–128.
- VÍGH 2004a VÍGH É., *Az udvari élet művészete Itáliában*, Budapest, 2004.
- VÍGH 2004b VÍGH É., *Az impresa, mint tökéletes metafora Tesauro retorikájában*, in *Serta Jimmyaca*, szerk. Szörényi László, Takács József, Budapest, 2004, 53–61.
- VÍGH 2018 VÍGH É., *Állatszimbolika a közép- és újkori Itália irodalmában*, Szeged, 2018, 271–284.

Emanuele Tesauro's politician Aesop

The thousands years old history of Aesop's fables truly lived their renaissance in the renaissance and baroque age: it enriched the communication, supported by rhetorical-

ethical-iconological intent, by visualizing with diverse form, languages and emblems. This study examines the little-known fable collection of Emanuele Tesauro, one of the most important authors of the 17th century Italian literature: his literary work intitled The Phrygian Aesop's policy is the mirror of the period, the morality and anti-Machiavellian politics worldview. When Tesauro rewrote the Aesop's fables with sharpening to aphorisms, he consciously used the moral philosophical projection of the rhetorical function, and the evidence of it is trackable in his main works, thus the comparison with them is inescapable. Considering, that in the prestigious part of these tales animals incorporate the human virtues and sins, the paper pays attention to the typical moral philosophical aspects of the zoo symbolism.

Keywords: Emanuele Tesauro, Aesop, baroque worldview, zoo symbolism